

مقدمه

نگرانی درباره جوانان و تغییرات فرهنگی، عمری به درازای تاریخ بشر دارد. هنجارگریزی جوانان، همیشه مسئله‌ای مهم و جذاب بوده است. یکی از مهم‌ترین این هنجارگریزی‌ها که در جوامع شرقی اهمیت بیشتری دارد، پدیده ارتباط و دوستی بین دختر و پسر پیش از ازدواج و نوع نگرش آنها به این روابط می‌باشد. با توجه به پیامدهای آن، نگرانی‌هایی را در سطوح مختلف اجتماع به وجود آورده است (وٹوقی، ۱۳۸۸). رفیع پور (۱۳۷۸)، نگرش را سیستمی از عکس‌العمل‌های ارزیابی‌کننده که مبتنی بر اعتقادات و چارچوب‌هایی هستند، تعریف می‌کند که براساس آن، ارزیابی‌ها و رفتار شکل می‌گیرد. این چارچوب‌ها و پایه‌های ارزیابی‌کننده که در دوران مختلف شکل‌گیری شخصیت در خانواده و جامعه به وجود می‌آید، موجب می‌شود شخص آن موضوع را ارزشیابی و نسبت به آن، باور خوب یا بد بودن، مناسب یا نامناسب بودن را پیدا کند (یوسفی، ۱۳۸۶).

با مرور متون مربوط به این روابط، سه دسته علل فردی، علل خانوادگی و علل اجتماعی برای شروع این روابط آشکار می‌شود. از علل فردی می‌توان به آگاهی ضعیف از آسیب‌ها (Coyle, 2001, p. 442)، اعتماد به نفس و عزت نفس پایین (Royer, 2009, p. 400)، هویت آشفته (صفری، ۱۳۸۷، ص ۴۷)، کاهش اعتقادات مذهبی (kabiru, 2009, p. 1028) اشاره کرد. از علل خانوادگی می‌توان به ارتباطات عاطفی ضعیف در خانواده (manlove, 2008, p. 113) و عدم حمایت‌های لازم و نظارت کافی بر رفتار نوجوانان و جوانان (markham, 2003, p. 183) اشاره کرد. خانواده این سیستم اجتماعی کامل، با ایجاد پیوندهای عاطفی و مراقبتی قوی اعضا را در کنار یکدیگر نگه می‌دارد. در این سیستم، اعضای خانواده کنترل، تأیید و اختلاف عقیده داشتن را با هم تمرین می‌کنند (فلاسی‌مود، ۱۳۸۷، ص ۳۸). کارکرد خانواده، مفهومی است که تأثیر مستقیمی بر نیازها، اهداف، رضایت‌مندی از زندگی و روابط عاطفی خانواده داشته و عواملی چون انعطاف‌پذیری و پیوستگی در آن نقش اساسی دارند. انعطاف‌پذیری، به میزان تغییراتی که در نقش‌ها قوانین و انضباط خانواده وجود دارد، اطلاق می‌شود. در واقع، نکته اصلی انعطاف‌پذیری در این است که سیستم‌ها چگونه بین ثبات و تغییر تعادل می‌یابند. از سوی دیگر، پیوستگی، پیوند عاطفی اعضای خانواده نسبت به یکدیگر است. در حالت پیوسته، نزدیکی عاطفی و فداکاری وجود دارد، با هم بودن بیش از تنهایی اهمیت دارد و تأکید عمده بر با هم بودن است (سیف، ۱۳۸۶، ص ۷۱). ایجاد ارتباطی مؤثر و جوی پذیرا، همراه با صمیمیت و انسجام عاطفی بین اعضای خانواده، بسیاری از مشکلات و انحرافات اخلاقی را که امروزه نوجوانان و جوانان با آنها روبه‌رو

کارکرد خانواده و جهت‌گیری مذهبی؛

ارائه الگوهای نگرش به ارتباط پیش از ازدواج و پیامدهای آن در دانشجویان دارای ارتباط و بدون

ارتباط با جنس مخالف

کهریحانه دهقان‌تها* / محسن آیتی** / فاطمه شهابی‌زاده***

چکیده

هدف این پژوهش، ارائه الگوی ارتباط پیش از ازدواج و پیامدهای آن، در رابطه با نقش کارکرد خانواده و جهت‌گیری مذهبی در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بیرجند در سال ۹۰ می‌باشد. بدین منظور، ۵۰۰ دانشجو انتخاب و مقیاس‌های جهت‌گیری مذهبی آلپورت، کارکرد خانواده اولسون، نگرش به ارتباط پیش از ازدواج کردلو و پیامدهای ارتباط قبل از ازدواج را تکمیل کردند. نتایج تحلیل مسیر در راستای پیش‌بینی نگرش به ارتباط پیش از ازدواج، با ارتباط و بدون ارتباط با جنس مخالف نشان داد که پیوستگی اعضای خانواده به طور غیرمستقیم، از طریق کاهش جهت‌گیری بیرونی مذهبی و به طور مستقیم، از طریق افزایش جهت‌گیری درونی مذهبی، پیش‌بینی‌کننده نگرش منفی به ارتباط پیش از ازدواج است و به طور غیرمستقیم تنها از طریق افزایش جهت‌گیری مذهبی درونی، پیش‌بینی‌کننده نگرش مثبت به ارتباط پیش از ازدواج است. همچنین نتایج تحلیل مسیر در راستای پیش‌بینی پیامدهای ارتباط پیش از ازدواج در دانشجویان دارای ارتباط با جنس مخالف، نشان داد پیوستگی اعضای خانواده به طور غیرمستقیم از طریق کاهش جهت‌گیری بیرونی مذهبی، پیش‌بینی‌کننده نمره بالا در ارتباط اضطرابی و نمره پایین در ارتباط با خداست. همچنین پیوستگی اعضای خانواده تنها به طور غیرمستقیم از طریق افزایش جهت‌گیری مذهبی درونی، پیش‌بینی‌کننده اضطراب ناشی از ارتباط پیش از ازدواج است. نتایج پژوهش نشان داد که جهت‌گیری مذهبی درونی و بیرونی موجب افزایش اضطراب ناشی از ارتباط با جنس مخالف می‌گردد. ماهیت این دو نوع اضطراب در اینجا مورد بحث قرار می‌گیرد.

کلیدواژه‌ها: نگرش به ارتباط پیش از ازدواج، کارکرد خانواده، جهت‌گیری مذهبی.

reyhane_dehghan@yahoo.com

ayati-Mohsen@yahoo.com

F_shahabizadeh@yahoo.com

* کارشناس ارشد روان‌شناسی تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی بیرجند

** دکترای روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه آزاد بیرجند

*** استادیار روان‌شناسی تربیتی دانشگاه آزاد بیرجند

دریافت: ۱۳۹۱/۵/۷ - پذیرش: ۱۳۹۱/۱۰/۲۵

هستند، کاهش می‌دهد (کیانی و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۹۷). قویدل حیدری (۱۳۸۹) گزارش کرد والدینی که روابط قوی با فرزندان‌شان دارند، می‌توانند در کاهش رفتارهای جنسی نوجوانان و جوانان تأثیر مثبتی داشته باشند. خلج‌آبادی فراهانی (۱۳۸۹) نیز معتقد است کنترل سخت‌گیرانه والدین در دوران بلوغ، نگرش آزادانه والدین و احترام کم به نظرات والدین در دوران بلوغ، مهم‌ترین پیش‌بینی‌کننده‌های دوستی با جنس مخالف در سطح خانواده می‌باشند. به هر حال، این ابهام وجود دارد که آیا پیوستگی خانواده خود به تنهایی می‌تواند عامل بازدارنده و کنترل‌کننده روابط جوانان با جنس مخالف باشد؟ از سوی دیگر، باورهای مذهبی عامل قوی در کنترل و مدیریت روابط و رفتارها می‌باشند. همان‌طور که خداوند در قرآن می‌فرماید: «آنان که به یاد خدا هستند از وسوسه‌های شیطان متأثر نمی‌شوند و یاد خدا سلاحی است که از آنان در برابر شیطان محافظت می‌کند. پرهیزگاران هنگامی که گرفتار وسوسه‌های شیطان می‌شوند، به یاد خدا و پاداش و کيفر او می‌افتند و ناگهان بیدار می‌شوند» (بقره: ۱۵۲). به عبارت دیگر، آیا اعمال و عقاید مذهبی می‌توانند نیروی تازه‌ای به خانواده و اعضای آن ببخشند. به این ترتیب، مشارکتشان را در تجارب معنوی بیشتر و ایمان اعضا را قوی‌تر کنند؟

این پژوهش به دنبال تدوین الگوی پیامدهای ارتباط با جنس مخالف، با توجه به نقش همزمان کارکرد خانواده و جهت‌گیری مذهبی است. به عبارت دیگر، در این پژوهش این مسئله بررسی می‌شود که احتمالاً کارکرد خانواده نمی‌تواند به‌تنهایی ارتباط ذهنی و عملی جوان با جنس مخالف را مدیریت کند و نیاز به نیرویی تأثیرگذار دارد.

جهت‌گیری مذهبی را می‌توان رهاورد کلی مشخص، که از مذهب اتخاذ گردیده است، معرفی نمود؛ یعنی در ارتباط با موجودی متعالی (قدسی)، مجموعه‌ای از اعتقادات، اعمال و تشریفات خاص را در زندگی دارد (حیدرنژاد، ۱۳۸۹، ص ۱۷). آلپورت (۱۹۶۷)، مذهب را به‌عنوان فلسفه وحدت‌بخش زندگی توصیف می‌کند و آن را یکی از عوامل بالقوه مهم برای سلامت روان دانسته است. وی معتقد است: نظام ارزشی مذهب بهترین زمینه را برای یک شخصیت سالم آماده می‌کند. اما وی به این نکته نیز توجه دارد که این‌گونه نیست که تمامی افرادی که ادعای مذهبی بودن دارند، دارای شخصیت سالم هستند. از دیدگاه آلپورت (۱۹۶۷)، این جهت‌گیری می‌تواند به دو صورت «درونی» و «بیرونی» باشد. شخصی که از بیرون برانگیخته شده، مذهبش را مورد استفاده قرار می‌دهد. درحالی‌که شخصی که از درون برانگیخته می‌شود، با مذهبش زندگی می‌کند. شخصی که جهت‌گیری مذهبی درونی دارد، انگیزه‌هایش را در خود مذهب می‌یابد. چنین اشخاصی مذهب و شخصیتشان یکی می‌شود. درحالی‌که اشخاص با جهت‌گیری مذهبی بیرونی، برای رسیدن به اهداف دیگر به سمت مذهب می‌روند. به عبارت

دیگر به سمت خدا می‌روند بدون اینکه از خود روی بگردانند (نصیری‌نژاد، ۱۳۸۹، ص ۴۷). ازاین‌رو، چنین استنباط می‌شود که جهت‌گیری بیرونی نتواند پادزهری مناسب در برابر ناهنجاری و آسیب‌های اجتماعی و حتی نگرش نسبت به رفتارهای آسیب‌زا از جمله ارتباط با جنس مخالف عمل کند. پایبندی به آموزه‌های دینی و داشتن تقیدات مذهبی، سد محکمی در برابر آسیب‌های اجتماعی، و تأثیرات تهاجم فرهنگی است. همان‌طور که خداوند در قرآن می‌فرماید: «آن زن قصد یوسف نمود و یوسف نیز اگر برهان پروردگار را نمی‌دید، قصد وی می‌نمود» (یوسف: ۲۴). این آیه شریفه اشاره به ایمان قوی حضرت یوسف علیه السلام دارد. در غیراین صورت، او نیز در این راه به خطا می‌رفت. حال این احتمال وجود دارد که الگوی پیوستگی بین اعضای خانواده از طریق ایجاد باورهای مذهبی و نوع جهت‌گیری بیرونی و درونی، نگرش فرزند را به ارتباط قبل از ازدواج سوق می‌دهد.

در این زمینه، نتایج پژوهش‌های موحّد (۱۳۸۵)، وثوقی (۱۳۸۴)، یوسفی (۱۳۸۶)، نشان می‌دهد ارزش‌های دینی بالاترین قدرت تبیین‌کنندگی را درباره دوستی‌ها و معاشرت‌های قبل از ازدواج دارند و کنار گذاشتن باورها و اعتقادات دینی و عدم التزام به احکام دینی، عامل بسیاری از ناهنجاری‌ها و کژروی‌های آدمی است. همچنین کابیرو و پیناس (۲۰۰۹)، معتقدند جوانانی که تعلق و وابستگی محکم‌تری به کلیسا دارند و به‌طور مرتب در مراسم آن شرکت می‌کنند، عموماً نگرش منفی‌تری به روابط قبل از ازدواج دارند. اگرچه در این پژوهش‌ها، به اهمیت نقش عقاید و رفتارهای مذهبی در ایجاد ناهنجاری‌های اخلاقی اشاره شده است، اما به نظر می‌رسد عقاید به‌تنهایی نتواند رفتارهای آسیب‌زا را تبیین کند؛ چراکه ماهیت و جهت‌گیری عقاید، که جنبه درونی و بیرونی بودن را مشخص می‌کند، می‌تواند در پیش‌بینی و ثبات رفتار ناهنجار اجتماعی عامل مؤثری باشد که در این پژوهش‌ها در نظر گرفته نشده است. از سوی دیگر، جهت تدوین الگوی چنین رفتارهایی در نظر گرفتن اهمیت نقش خانواده غیرقابل اجتناب است. در این زمینه، نتایج پژوهش احمدی‌نوده (۱۳۸۶) نیز بیانگر این است که بین اعتقادات دینی و آسیب‌پذیری فرهنگی خانواده رابطه وجود دارد؛ افزایش تقیدات دینی می‌تواند به‌عنوان مانعی در برابر آسیب‌پذیری فرهنگی خانواده عمل کند.

بنابراین، با توجه به ارتباط دو به دوی متغیرها در زمینه نقش هریک از کارکرد خانواده و باورهای مذهبی، پژوهشگر بر آن شد که تأثیر همزمان هر دو عامل را در تدوین الگوی نگرش به ارتباط با جنس مخالف قبل از ازدواج بررسی کند. این موضوع تاکنون با توجه به روش الگویابی بررسی نشده است. افزون بر این، این پژوهش در تدوین الگویی دیگر به دنبال بررسی نقش همین عواملی که نگرش به ارتباط با جنس مخالف را تبیین می‌کند، در جهت پیش‌بینی پیامدهای ناشی از ارتباط با جنس مخالف در گروهی از افراد، که

گرفتار چنین روابطی شدند، می‌باشد که تاکنون چنین الگوهای نیز در این زمینه، با توجه به نقش مؤلفه‌های عاطفی و معنوی تدوین نشده است.

در مجموع، در این پژوهش نقش این دو مؤلفه عاطفی و معنوی در نگرش به ارتباط در گروهی از افراد، که چنین روابطی را تجربه نکردند و دو مؤلفه پیامدهای ارتباط در گروهی که چنین روابطی را تجربه می‌کنند، بررسی می‌شود، تا اهمیت نقش مؤلفه مذهبی مشخص شود. به هر حال، با توجه به نتایج مطالعات مذکور و در نظر گرفتن مبانی نظری، نقش هر دو عامل خانواده و جهت‌گیری مذهبی مورد بررسی قرار گرفت. مسئله اصلی این پژوهش، این است که آیا خانواده به‌طور مستقیم نگرش به ارتباط با جنس مخالف و پیامدهای آن را تبیین می‌کند؟ یا اینکه از طریق جهت‌گیری و باورهای مذهبی در فرزندان، این الگو را جهت می‌دهد که می‌تواند حاکی از اهمیت نقش باورهای مذهبی در کنترل رفتار و اهمیت نقش کارکرد خانواده در انتقال باورها و جهت‌گیری‌های مذهبی باشد.

لازم به یادآوری است که در این مقاله سعی شده است شکاف‌ها و ضعف‌هایی که در مطالعات پیشین وجود داشته است، با توجه به امکانات پژوهش تا اندازه‌ای رفع شود و با در نظر گرفتن مبانی نظری مناسب، سنجش نوع نگرش دانشجویان به روابط قبل از ازدواج و پیامدهای آن را با استفاده از مدلی مفهومی مورد آزمون قرار دهد.

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نوع همبستگی و غیرآزمایشی است که در آن، از روش تحلیل مسیر، که به‌طور همزمان چندین معادله رگرسیون را بررسی می‌کند، بهره گرفته شده است. جامعه آماری این پژوهش را کلیه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بیرجند در سال تحصیلی ۹۱-۹۰ تشکیل می‌دهد.

بر پایه پیشنهاد جیمز استیون، در نظر گرفتن ۱۵ مورد برای هر متغیر پیش‌بین در تحلیل رگرسیون چندگانه مناسب می‌باشد (هومن، ۱۳۸۴، ص ۸۰). حجم نمونه با احتمال ریزش ۵ درصدی، ۵۰۰ نفر در نظر گرفته شد که با استفاده از روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای، دانشکده‌های حقوق، علوم انسانی، فنی مهندسی و پرستاری انتخاب و از هر دانشکده، چند کلاس یعنی جمعاً تعداد ۵۰۰ نفر از دانشجویان، شامل ۲۳۸ پسر و ۲۴۱ دختر در مقطع کارشناسی، که در سال تحصیلی ۹۱-۹۰ مشغول به تحصیل بودند، انتخاب شدند و پرسش‌نامه‌ها در بین آنها توزیع گردید. توزیع فراوانی دانشجویان براساس تعداد دوستی با جنس مخالف نشان داد که ۳۲۰ نفر معادل ۶۴ درصد افراد هیچ‌گونه دوستی با جنس مخالف نداشته‌اند. ۱۸۰ نفر یعنی، ۳۶ درصد آنان رابطه دوستی با جنس مخالف را تجربه کرده‌اند.

ابزار

مقیاس نگرش به ارتباط با جنس مخالف: این پرسش‌نامه توسط کردلو (۱۳۸۰) ساخته شده است که نگرش و میزان موافقت افراد را برای ارتباطات خارج از چارچوب با دوستان غیرهمجنس مورد سنجش قرار می‌دهد. این آزمون، شامل ۲۵ جمله است که جملات ۱ تا ۲۲ میزان نگرش فرد براساس نمره‌گذاری ۵ لیکرتی و جملات ۲۳ تا ۲۵ میزان گرایش فرد براساس پاسخ‌گویی بله و خیر می‌سنجد. نتایج آزمون بیانگر پایایی ۰/۹۳ می‌باشد. از سال ۸۰ تا سال ۸۷ هر ساله به‌منظور بررسی میزان تغییر در نگرش‌ها این آزمون بر روی جامعه آماری دانش‌آموزان مقطع دبیرستان شهر تهران تکرار شد و همواره نتایج فوق مورد تأیید قرار گرفت (کردلو، ۱۳۸۸). در این پژوهش، آلفای کرونباخ در هر خرده‌مقیاس نگرش مثبت و منفی ۰/۸۹ و ۰/۹۱ به‌دست آمد که حاکی از پایایی مناسب مقیاس است. افزون بر این، در پژوهش حاضر جهت بررسی روایی سازه از تحلیل عاملی استفاده شد. نتایج تحلیل مؤلفه‌های اصلی با چرخش ابلیمین همخوان با مبانی نظری مقیاس، ساختار دو عاملی نگرش مثبت و منفی به ارتباط قبل از ازدواج را نشان داد که ۵۷/۶۷ درصد واریانس مقیاس را تبیین می‌کند.

مقیاس محقق‌ساخته پیامدهای ارتباط با جنس مخالف: این مقیاس محقق‌ساخته پیامدهای ارتباط با جنس مخالف را مورد سنجش قرار می‌دهد. این آزمون شامل ۳۰ جمله است که میزان اضطراب و تنیدگی ناشی از ارتباط (۱۳ گویه)، کاهش ارتباط با خدا (۷ گویه) و میزان کاهش روابط اجتماعی (۱۰ گویه) را بر اساس نمره‌گذاری ۵ لیکرتی مورد سنجش قرار می‌دهد. نتایج آلفای کرونباخ خرده‌مقیاس اضطراب و تنیدگی ناشی از ارتباط ۰/۷، کاهش ارتباط با خدا ۰/۶۸ و کاهش روابط اجتماعی برابر ۰/۷۹ به‌دست آمد که حاکی از پایایی مناسب مقیاس است. برای بررسی روایی سازه، از تحلیل عاملی استفاده شد. نتایج تحلیل مؤلفه‌های اصلی با چرخش ابلیمین ساختار سه عاملی اضطراب و تنیدگی، کاهش ارتباط با خدا و کاهش روابط اجتماعی را نشان داد که ۵۶/۳۰ درصد واریانس مقیاس را تبیین می‌کند (دهقان‌نهن، ۱۳۹۱، ص ۶۲).

مقیاس جهت‌گیری مذهبی: این پرسش‌نامه توسط آلپورت و راس برای سنجش جهت‌گیری مذهبی درونی و بیرونی تهیه شد. در مطالعات اولیه‌ای که بر این مبنا صورت گرفت، مشاهده شد که همبستگی جهت‌گیری مذهبی بیرونی با جهت‌گیری مذهبی درونی ۰/۲۱ است (مختاری، ۱۳۷۹، ص ۳۲). این آزمون شامل ۲۱ جمله است که جملات ۱ تا ۱۲ جهت‌گیری مذهبی بیرونی و جملات ۱۳ تا ۲۱ جهت‌گیری مذهبی درونی را اندازه‌گیری می‌کنند. گستره گزینیه‌های سؤالات، از کاملاً مخالف تا کاملاً موافق می‌باشد. این مقیاس بر مبنای نمره‌گذاری لیکرت نمره‌گذاری می‌شود و به پاسخ‌ها نمره ۱ تا ۵

انعطاف‌پذیری با پایین‌ترین میانگین گزارش شده است. همچنین مؤلفه اضطراب و تنیدگی ناشی از ارتباط بیشترین میانگین را نسبت به پیامدهای ارتباط با جنس مخالف نشان داد.

جدول ۱: ویژگی‌های توصیفی متغیرهای تحقیق

انحراف استاندارد	میانگین	متغیر	نگرش به ارتباط پیش از ازدواج
۰/۹۸	۲/۴۳	نگرش مثبت	نگرش به ارتباط پیش از ازدواج
۰/۷۲	۳/۴۱	نگرش منفی	
۰/۵۵	۱/۹۳	بیرونی	جهت‌گیری مذهبی
۰/۵۴	۳/۲۴	درونی	
۰/۶۵	۴	پیوستگی	کارکرد خانواده
۰/۶۹	۲/۴۱	انعطاف‌پذیری	
۱/۰۲	۲/۵۵	کاهش ارتباط با خدا	پیامد ارتباط پیش از ازدواج
۰/۹۳	۳/۱۵	اضطراب و تنیدگی	
۰/۸۷	۲/۸۸	کاهش روابط اجتماعی	

براساس جدول (۲)، رابطه بین خرده‌مقیاس نگرش مثبت به ارتباط قبل از ازدواج با جهت‌گیری درونی مذهبی و پیوستگی اعضای خانواده منفی و معنادار به‌دست آمد. نگرش منفی به ارتباط قبل از ازدواج نیز رابطه مثبت و معناداری با جهت‌گیری درونی مذهبی نشان داد. بین جهت‌گیری مذهبی با پیوستگی خانواده نیز رابطه معناداری به‌دست آمد. افزون بر این، جدول شماره (۲) نشان می‌دهد که نگرش منفی با پیامدهای ارتباط با جنس مخالف رابطه مثبت و اضطراب و تنیدگی ناشی از ارتباط با جهت‌گیری بیرونی و درونی ارتباط مثبتی نشان داد. برای تدوین الگوی نگرش به ارتباط پیش از ازدواج در دانشجویان بدون ارتباط و تدوین الگوی پیامدهای ارتباط پیش از ازدواج در دانشجویان با ارتباط پیش از ازدواج با توجه به نقش کارکرد خانواده و جهت‌گیری مذهبی از تحلیل مسیر استفاده شد. تحلیل مسیر نسبت به دیگر روش‌های آماری در حوزه همبستگی تبیین قوی‌تری جهت پیش‌بینی با توجه به ضرایب همبستگی‌های بالاتر (برخلاف همبستگی مرتبه صفر) فراهم می‌کند.

جدول ۲: ماتریس همبستگی بین کارکرد خانواده، جهت‌گیری مذهبی و نگرش به ارتباط پیش از ازدواج

متغیرها	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹
۱. جهت‌گیری بیرونی مذهبی	۱								
۲. جهت‌گیری درونی مذهبی	-.۳۰**	۱							
۳. پیوستگی بین اعضای خانواده	-.۱۷**	۰/۳۹**	۱						
۴. انعطاف‌پذیری	-.۰۱	۰/۰۵۳	۰/۲۰**	۱					
۵. نگرش مثبت به ارتباط قبل از ازدواج	۰/۳۷**	-.۰۴۰**	-.۰۲۹**	-.۰۱	۱				
۶. نگرش منفی به ارتباط قبل از ازدواج	۰/۰۷	۰/۱۶**	۰/۰۵	-.۰۲	-.۰۲۴*	۱			
۷. اضطراب ناشی از ارتباط	۰/۱۵*	۰/۱۶*	۰/۰۴	۰	-.۰۹	۰/۲۲**	۱		
۸. کاهش ارتباط با خدا	۰/۱۲	۰/۰۱	۰	۰/۰۵	۰/۰۳	۰/۲۸**	۰/۵۴**	۱	
۹. کاهش روابط اجتماعی	۰/۰۶	-.۰۰۵	۰/۰۸	۰/۱۰	۰/۰۱	۰/۲۳**	۰/۵۰**	۰/۵۹**	۱

** $p < ۰/۰۱$ * $p < ۰/۰۵$

تعلق می‌گیرد (مختاری، ۱۳۷۹، ص ۴۵). این آزمون در سال ۱۳۷۸ ترجمه و هنجاریابی شده است. همسانی درونی آن توسط جان‌بزرگی و با استفاده از روش ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۱ و پایایی بازآزمایی آن ۰/۷۴ به‌دست آمده است (جان‌بزرگی، ۱۳۷۸، ص ۷۱). نتایج این پژوهش، تحلیل مؤلفه‌های اصلی با چرخش ابلیمین همخوان با مبانی نظری مقیاس ساختار دو عاملی جهت‌گیری مذهبی درونی و بیرونی را نشان داد که ۴۰/۷۸ درصد واریانس مقیاس را تبیین می‌کند.

مقیاس کارکرد خانواده: این پرسش‌نامه توسط دیوید. ا.ج. اولسون (۱۹۹۱) ساخته شده است و شامل ۲۰ ماده می‌باشد. ۱۰ ماده این پرسش‌نامه مربوط به پیوستگی و ۱۰ ماده آن مربوط به انعطاف‌پذیری می‌باشد. نمره‌گذاری آن براساس کاملاً مخالف تا کاملاً موافق براساس پاسخ‌گویی ۵ لیکرتی است. نتایج کیانی و همکاران (۱۳۸۹)، گلچین و همکاران (۱۳۸۰) نشان داد مقیاس انعطاف‌پذیری و پیوستگی خانواده با آلفای ۰/۶۸ برای کل ابزار، آلفای ۰/۷۷ برای پیوستگی خانواده و آلفای ۰/۶۲ برای انعطاف‌پذیری از همسانی درونی نسبتاً خوبی برخوردار است. ضرایب همبستگی در بازآزمایی برای همبستگی خانواده نیز ۰/۸۳ و برای انعطاف‌پذیری ۰/۸۰ است که نشان‌دهنده ثبات بسیار خوب پرسش‌نامه می‌باشد. همچنین وی نشان داد مقیاس پیوستگی و انعطاف‌پذیری خانواده از روایی خوبی برخوردار است. برای بررسی پایایی از آلفای کرونباخ استفاده شد. نتایج برای خرده‌مقیاس پیوستگی و انعطاف‌پذیری به ترتیب ۰/۸۱ و ۰/۷۹ به‌دست آمد که حاکی از پایایی مقیاس است. افزون بر این، برای بررسی روایی سازه از تحلیل مؤلفه‌های اصلی استفاده شد. نتایج تحلیل مؤلفه‌های اصلی با چرخش ابلیمین همخوان با مبانی نظری مقیاس ساختار دو عاملی انعطاف‌پذیری و پیوستگی را نشان داد که ۴۳/۲۹ درصد واریانس مقیاس را تبیین می‌کند.

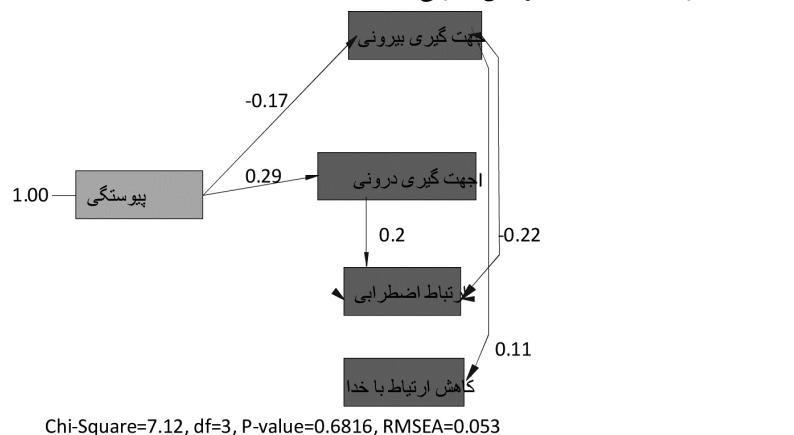
یافته‌های تحقیق

نتایج حاصل از تجربه دوستی با جنس مخالف در دانشجویان نشان داد، ۳۶ درصد (۱۸۰ دانشجو) رابطه دوستی با جنس مخالف داشته و ۶۴ درصد (۳۲۰ دانشجو) دوستی با جنس مخالف را تجربه نکرده بودند. از این‌رو، دو تحلیل مسیر در افرادی که تجربه دوستی داشتند، در جهت پیش‌بینی پیامدهای ارتباط پیش از ازدواج و تحلیل مسیری دیگر در گروهی که دوستی را تجربه نکرده بودند، در جهت پیش‌بینی نگرش به ارتباط قبل از ازدواج انجام شد.

میانگین و انحراف استاندارد متغیرهای پژوهش در جدول زیر مشخص شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود خرده‌مقیاس‌های نگرش منفی به ارتباط پیش از ازدواج با بالاترین میانگین و

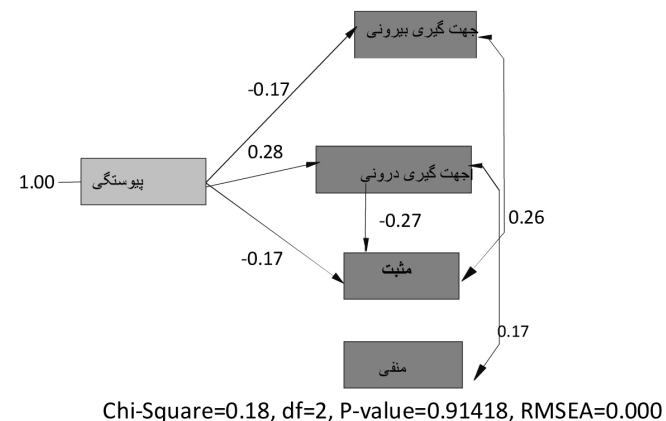
همان‌طور که نمودار (۱) در ارتباط الگوی نگرش مثبت و منفی نسبت به ارتباط پیش از ازدواج در دانشجویان بدون ارتباط نشان می‌دهد، مسیر پیوستگی اعضای خانواده به طور مستقیم ($p < 0.05$, $\beta = -0.17$) و به‌طور غیرمستقیم از طریق کاهش جهت‌گیری بیرونی مذهبی ($p < 0.05$, $\beta = -0.17$) و افزایش جهت‌گیری درونی مذهبی ($p < 0.05$, $\beta = 0.28$) (اثر غیرمستقیم به ترتیب 0.076 و 0.05) پیش‌بینی‌کننده نگرش منفی به ارتباط پیش از ازدواج است. تنها از طریق جهت‌گیری درونی مذهبی پیش‌بینی‌کننده نگرش مثبت به ارتباط پیش از ازدواج (0.05) است. در مجموع، سهم افزایش جهت‌گیری درونی نسبت به سهم کاهش جهت‌گیری بیرونی در مسیر غیرمستقیم پیوستگی اعضای خانواده، در کاهش نگرش مثبت به ارتباط پیش از ازدواج بیشتر است. نکته قابل توجه عدم معناداری مسیر بین پیوستگی اعضای خانواده و نگرش منفی به ارتباط پیش از ازدواج است که حاکی از فرایند تبیین‌کنندگی جهت‌گیری درونی مذهبی در نقش خانواده در پیش‌بینی نگرش منفی به ارتباط پیش از ازدواج است.

به منظور بررسی پیامدهای ارتباط با جنس مخالف، در گروه دانشجویان دارای دوستی‌های با جنس مخالف، پارامترهای الگو از طریق روش بیشینه احتمال برآورد شد که در نمودار (۲) نشان داده شده است. در نمودار (۲) پیوستگی و شاخص‌های جهت‌گیری بیرونی مذهبی و پیامد ارتباط پیش از ازدواج در تحلیل مسیر قرار داده شد. تحلیل مسیر پیامد ارتباط پیش از ازدواج در نمودار (۲) نشان داده شده است. شاخص‌های برازندگی تطبیقی و شاخص برازندگی نرمال برابر 0.99 و 1 است که بیانگر تقریب معقولی در جامعه است. افزون بر این، ریشه دوم واریانس خطای تقریب 0.053 (کمتر از 0.06)، در فاصله اطمینان قرار گرفت که باداده‌ها برازش خوبی دارد. همچنین مقدار مجذور کای نیز غیرمعنادار شد ($p = 0.68$) که می‌توان استنباط نمود مدل با داده‌ها برازش خوبی دارد.

به منظور بررسی چگونگی رابطه متغیرهای پژوهش، از تحلیل مسیر استفاده شد. برآورد پارامترهای الگو از طریق روش بیشینه احتمال به دست آمد که در نمودار (۱) نشان داده شده است. در نمودار (۱)، پیوستگی و شاخص‌های جهت‌گیری بیرونی مذهبی و نگرش به ارتباط پیش از ازدواج در تحلیل مسیر قرار داده شد، اما انعطاف‌پذیری و پیامد کاهش روابط اجتماعی به دلیل معنادار نبودن مسیر از الگو حذف شد. مفروضه‌های مدل مورد مطالعه بررسی شد. الف. اندازه‌گیری متغیرها در سطح فاصله‌ای: به اعتقاد هومن (۱۳۸۴)، اگر تعداد طبقه‌های رتبه‌ای ۵ یا بیشتر باشد، احتمالاً می‌توان با آنها (البته با کمی خطا) مانند داده‌های فاصله‌ای رفتار کرد. ب. یکسانی پراکندگی متغیرهای درون‌زا: به گونه کلی یکسان نبودن پراکندگی رگرسیون‌های چندمتغیری مدل‌های لیزرل را ناروا نمی‌سازد، بلکه آنها را ضعیف می‌کند (هومن، ۱۳۸۴، ص ۸۴). پ. فقدان همخطی چندگانه: بنا بر نظر بسیاری از صاحب‌نظران (هومن، ۱۳۸۴، ص ۸۷) همبستگی‌های کمتر از 0.8 بین متغیرهای برون‌زا نشان‌دهنده فقدان هم‌خطی بودن چندگانه است. نتایج حاصل از ضرایب همبستگی بین متغیرهای مورد مطالعه در جدول (۲) بیانگر تأیید مفروضه مذکور است.

تحلیل مسیر نگرش به ارتباط پیش از ازدواج در نمودار (۱) نشان داده شده است. شاخص‌های برازندگی تطبیقی و شاخص برازندگی نرمال برابر 0.99 و 1 است که بیانگر تقریب معقولی در جامعه است. افزون بر این، ریشه دوم واریانس خطای تقریب 0.05 (کمتر از 0.06)، در فاصله اطمینان قرار گرفت. البته مقدار مجذور کای نیز در سطح 0.05 ($p = 0.91$) غیرمعنادار شد که می‌توان استنباط نمود مدل با داده‌ها برازش خوبی دارد.

همان‌طور که نمودار (۲) نشان می‌دهد، مسیر پیوستگی اعضای خانواده به‌طور غیرمستقیم از طریق کاهش جهت‌گیری بیرونی مذهبی ($\beta = -0/17$, $p < 0/05$) پیش‌بینی‌کننده اضطراب ناشی از ارتباط پیش از ازدواج و کاهش ارتباط با خدا (به ترتیب $0/02$ و $0/04$) است و از طریق جهت‌گیری درونی مذهبی ($\beta = 0/29$, $p < 0/05$) پیش‌بینی‌کننده اضطراب ناشی از ارتباط پیش از ازدواج ($0/06$) است. سهم اضطراب ناشی از جهت‌گیری درونی، بیش از بیرونی است. نکته قابل‌توجه عدم معناداری مسیر بین پیوستگی اعضای خانواده و پیامدهای ارتباط پیش از ازدواج است که حاکی از فرایند تبیین‌کنندگی جهت‌گیری مذهبی در نقش خانواده در پیش‌بینی اضطراب ناشی از ارتباط پیش از ازدواج است.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج نشان داد پیوستگی اعضای خانواده با نگرش منفی به ارتباط پیش از ازدواج همبسته است. در توجیه یافته فوق، می‌توان به نقش کلیدی خانواده در پرورش فرزندان سالم و به دور از انحرافات اخلاقی توجه نمود. چنین نوجوانان و جوانانی محبت و هم‌صحبتی را در کانون خانواده جست‌وجو می‌کنند و نیازی به برقراری ارتباطات خارج از چارچوب عرف و دوستی‌های خیابانی نمی‌بینند و نگرش منفی آنها به این روابط را پیش‌بینی می‌کند. نتیجه این پژوهش، با پژوهش نیک‌منش (۱۳۸۶)، پرویزی (۱۳۸۶) و کوثری (۱۳۷۴)، که عنوان می‌کنند گرمی و محبت و پیوند منسجم بین اعضای خانواده در کاهش ارتباطات زودهنگام جنسی، عدم فرار از خانه و سلامت روانی فرزندان نقش دارد، هماهنگ است.

نتایج الگوی مفهومی اول نشان می‌دهد که پیوستگی اعضای خانواده به‌طور غیرمستقیم از طریق کاهش جهت‌گیری مذهبی بیرونی و افزایش جهت‌گیری مذهبی درونی با نگرش منفی به ارتباط پیش از ازدواج همبسته است. این امر بیانگر اهمیت و ارزش زیاد مسائل دینی و مذهبی می‌باشد. امروزه به دلیل افزایش تحریکات محیطی، علاوه بر اهمیت نقش والدین، اعتقادات مذهبی حاکم بر خانواده نیز در جلوگیری از بروز این روابط آسیب‌زا، نقش اساسی ایفا می‌کند، هر اندازه خانواده در برقراری رابطه عمیق و قلبی با خدا براساس آموزه‌های دینی به‌خوبی عمل کند، می‌تواند جوانانی را به جامعه تحویل دهد که با توجه به عقاید مذهبی‌شان، به غلط بودن روابط دوستی با جنس مخالف پی ببرند و نگرش مثبتی به این روابط نداشته باشند. نتایج این پژوهش، با پژوهش بهرامی‌احسان و همکاران (۱۳۸۳)، گلچین (۱۳۸۰)، احمدی‌نوده (۱۳۸۶) که عنوان کردند افزایش تقیدات دینی و اعتقادات مذهبی در خانواده می‌تواند به‌عنوان سدی محکم در برابر انحرافات اخلاقی جوانان عمل کند، همخوان می‌باشد.

نکته قابل‌توجه دیگر، اهمیت نقش روابط عاطفی بین اعضای خانواده در انتقال مفهومی ارزش‌های دینی می‌باشد. به‌عبارت دیگر، پیوستگی بین اعضای خانواده موجب می‌شود فرزندان بدون اجبار و تقلید همراه با فرصت اکتشاف و تحقیق به لحاظ پذیرا بودن والدین در برابر سؤالات فرزندان، آنها را در مسیر درونی شدن ارزش‌های مذهبی سوق دهد. همچنین پیوستگی بین اعضای خانواده، تنها به‌طور غیرمستقیم از طریق جهت‌گیری مذهبی درونی نگرش منفی به ارتباط پیش از ازدواج را پیش‌بینی می‌کند. چون مذهب در این افراد با ثبات اخلاقی همراه است، فلسفه جامعی را برای زندگی عرضه می‌کند و باورهای راه‌گشا و کارآمدی را برای فرد به ارمان می‌آورد. افراد با این نوع مذهب، دارای یک نظام ارزشی درونی شده هستند که با افت و خیزهای مقطعی زندگی از بین نمی‌رود و یا رنگ عوض نمی‌کند. ایمان آنها وسیله‌ای برای حفظ و رشد و تعالی اخلاقیات در زندگی می‌باشد (مختاری، ۱۳۷۹، ص ۳۴). از آنجایی که براساس دستورات دین اسلام، هرگونه ارتباط با نامحرم حرام می‌باشد، این افراد نگرش منفی به این روابط دارند. خداوند در قرآن می‌فرماید: «آنان را با اجازه خانواده‌هایشان به همسری خود درآوردید و مهرشان را به‌طور پسندیده به آنان بدهید به شرط آنکه پاکدامن باشند و زناکار و دوست‌گیران پنهانی نباشند» (نساء: ۲۵). همچنین خداوند خطاب به مردان می‌فرماید: «شما با زنان پاکدامن مسلمان ازدواج کنید و خود نیز پاکدامن باشید، نه زناکار و نه آنکه زنان را در پنهانی دوست بگیرید» (مائده: ۵). در نتیجه، می‌توان گفت: تعالیم و باورهای عمیق دینی می‌توانند فرد را به سوی کمال و تعالی هدایت کنند، به‌گونه‌ای که فرد به‌طور خودانگیخته و با بصیرت و آگاهی و شناختی منطقی به باورهای دینی ملتزم گردد و تکالیف الهی را انجام دهد. در غیر این صورت، اگر فقط برای کسب امتیازات اجتماعی، سودجویی و یا ترس از تنبیه و نکوهش و سرزنش دیگران به این اعمال تن در دهد، این اعمال کمترین تأثیر را در فرد خواهد داشت و حتی ممکن است تأثیری معکوس داشته باشد (مختاری، ۱۳۷۹، ص ۳۴).

نتایج الگوی مفهومی دوم نشان می‌دهد که پیوستگی اعضای خانواده از طریق جهت‌گیری مذهبی بیرونی کاهش ارتباط با خدا و اضطراب و تنیدگی ناشی از ارتباط را پیش‌بینی می‌کند همچنین پیوستگی اعضای خانواده از طریق جهت‌گیری مذهبی درونی اضطراب ناشی از ارتباط را پیش‌بینی می‌کند. در خانواده، افراد دارای جهت‌گیری مذهبی بیرونی، این جهت‌گیری چون برای افراد یک الزام اجتماعی می‌باشد، موجب می‌شود فرد روز به روز از خدا دور شود. در مورد نقش جهت‌گیری مذهبی درونی و بیرونی در پیش‌بینی اضطراب ناشی از ارتباط می‌توان گفت: به‌طور کلی دوستی‌های بین دختر و پسر با مخاطرات روانی گوناگونی از جمله اضطراب و تشویش همراه است. وجود افکار دیگری چون احساس گناه، نگرانی از تهدیداتی که توسط پسر برای فاش کردن روابطش با دختر صورت می‌گیرد، یک تعارض

درونی و اضطراب را به دنبال دارد. همین احساس گناه در افراد با جهت‌گیری مذهبی درونی، به دلیل اینکه در همه حال خداوند را شاهد و ناظر بر اعمال خویش می‌بینند، موجب اضطراب و عذاب وجدان می‌شوند. پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: «نگاه به نامحرم، تیری از تیرهای شیطان است هر کس آن را از خوف خدا ترک کند خداوند حلاوت ایمان را به او می‌چشاند». همچنین حضرت علی ﷺ می‌فرماید: «اختلاط و گفت‌وگوی مردان با زنان نامحرم، سبب نزول بلا و بدبختی خواهد شد و دل‌ها را منحرف می‌سازد» (محمّدی ری‌شهری، ۱۳۷۱، ص ۷۲). افراد با جهت‌گیری مذهبی بیرونی، به دلیل اینکه گرایش ابزاری به مذهب دارند و مذهب را وسیله‌ای برای رفع نیازها، امنیت فردی و اجتماعی و جلب نظر اجتماعی قرار می‌دهند، ترس از اینکه موقعیت فردی یا اجتماعی‌شان به دلیل این ارتباط لطمه ببیند، دچار اضطراب ناشی از ارتباط می‌گردد (بهرامی‌احسان و همکاران، ۱۳۸۳). به هر حال، ماهیت اضطراب در افراد با جهت‌گیری بیرونی و درونی متفاوت می‌باشد. به عبارت دیگر، اضطراب ناشی از جهت‌گیری بیرونی، جنبه تعارض با محیط بیرونی دارد و اضطراب ناشی از جهت‌گیری درونی، ناشی از تعارض با ارزش‌های مذهبی و وجدان است. در مجموع، جهت‌گیری مذهبی چه بیرونی و چه درونی به فرد با ماهیت متفاوت هشدار می‌دهد.

براساس یافته‌های فوق، می‌توان به این نتیجه رسید که مذهب نقش مهمی در زندگی انسان دارد، به شرط آنکه این مذهب به صورت نهادینه و درونی در خانواده باشد؛ افرادی که برخوردار از مذهب درونی می‌باشند، از زندگی هدف‌مندتری برخوردارند و این مذهب مانند سد محکمی جلوی انحرافات اخلاقی را می‌گیرد و آن را از آسیب‌ها و پیامدهای این انحرافات در امان می‌دارد.

این پژوهش، محدودیت‌هایی نیز دارد. با توجه به اینکه گروه نمونه را دانشجویان دانشگاه آزاد بیرجند تشکیل می‌دهند، در تعمیم نتایج به محیط‌های دیگر باید احتیاط کرد و با انجام این پژوهش در سایر دانشگاه‌ها به بررسی و مقایسه نتایج به دست آمده پرداخت. با توجه به نقش مهم مذهب در زندگی، پیشنهاد می‌شود نسبت به انتقال ارزش‌های مذهبی به نوجوانان و جوانان به عنوان سدی محکم در برابر انحرافات اخلاقی تأکید گردد.

منابع

- احمدی‌نوده، خدابخش، «بررسی رابطه بین اعتقادات دینی و آسیب دیدگی فرهنگی خانواده» (تابستان ۱۳۸۶)، *علوم رفتاری*، ش ۱، بهرامی‌احسان، هادی و آناهیتا تاشک، «رابطه میان ابعاد جهت‌گیری مذهبی و سلامت روان و ارزیابی مقیاس جهت‌گیری مذهبی» (پاییز و زمستان ۱۳۸۳)، *روانشناسی و علوم تربیتی*، ش ۳۴، ص ۴۱-۶۳.
- پرویزی، سرور، «تبیین مفهوم خانواده سالم از دیدگاه نوجوانان زنجان» (تابستان ۱۳۸۶)، *پژوهش پرستاری*، ش ۱۲ و ۱۳، ص ۷-۱۷.
- جان‌بزرگی، مسعود (۱۳۷۸)، *بررسی اثربخشی روان‌درمانگری کوتاه‌مدت با و بدون جهت‌گیری مذهبی بر مهار اضطراب و تنیدگی*، پایان‌نامه دکتری، روان‌شناسی، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
- حیدرنژاد، احمد (۱۳۸۹)، *بررسی نقش مذهب و دین‌باوری در کاهش گرایش دانش‌آموزان شاهد و اینترگر به انحرافات در مدارس متوسطه خراسان جنوبی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، روان‌شناسی تربیتی، بیرجند، دانشگاه آزاد اسلامی.
- خلج‌آبادی فراهانی، فریده و امیرحوشنگ مهریار، «بررسی نقش خانواده در ارتباطات با جنس مخالف قبل از ازدواج» (زمستان ۱۳۸۹)، *خانواده‌پژوهی*، ش ۲۴، ص ۴۶۹-۴۷۸.
- دهقان‌تنها، ریحانه (۱۳۹۱)، *بررسی رابطه بین کارکرد خانواده و جهت‌گیری مذهبی بر گرایش و نگرش به ارتباط در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی بیرجند*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، روان‌شناسی تربیتی، بیرجند، دانشگاه آزاد اسلامی.
- رفعی‌پور، فرامرز (۱۳۷۸)، *آناطومی جامعه، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی کاربردی*، تهران، شرکت سهامی انتشار.
- سیف، سوسن (۱۳۸۶)، *تئوری رشد خانواده*، تهران، الزهراء.
- صفری، غلامرضا (۱۳۸۷)، *نوجوان و خانواده*، تهران، ورا دانش.
- قلاسی‌مود، مینا (۱۳۸۷)، *بررسی رابطه بین مؤلفه‌های فرزندپروری خانواده و اختلالات رفتاری نوجوانان در دبیرستان‌های شهر بیرجند*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، روان‌شناسی تربیتی، بیرجند، دانشگاه آزاد اسلامی.
- قوبدل‌حیدری، محبوبه (۱۳۸۹)، *بررسی رابطه محیط خانواده، هرزه‌گری و رفتارهای جنسی نوجوانان شهرستان زاهدان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، روان‌شناسی تربیتی، بیرجند، دانشگاه آزاد اسلامی بیرجند.
- کردلو، منیره، «بررسی چالش‌های مشاوره‌ای در دبیرستان‌های پیرامون ارتباط دانش‌آموزان با جنس مخالف و نقش مشاوران در حل این مسأله» (۱۳۸۸)، *رشد مشاور مدرسه*، ش ۱۵، ص ۳۷-۳۹.
- کوثری، محمدرضا (۱۳۷۴)، *بررسی علل رابطه با جنس مخالف در دانش‌آموزان دختر دوره راهنمایی منطقه ۱۸ تهران*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، روان‌شناسی، تهران، دانشگاه تهران.
- کیانی، احمدرضا و کیومرث فرحبخش، «ابعاد جهت‌گیری مذهبی و مرزهای ارتباطی خانواده» (پاییز ۱۳۸۹)، *روانشناسی و دین*، ش ۱۱، ص ۹۳-۱۰۶.
- گلچین، مهری، «ارتباط عملکرد خانواده با برخی ویژگی‌های روانی نوجوانان دختر و پسر» (پاییز ۱۳۸۰)، *پژوهشی علوم پزشکی*، ش ۴، ص ۳۰۰-۳۱۴.
- محمّدی ری‌شهری، محمد (۱۳۷۱)، *میزان الحکمه*، چ ششم، قم، دارالحدیث.

مختاری، عباس (۱۳۷۹)، *رابطه جهت‌گیری مذهبی با میزان تنیدگی در دانشجویان دانشگاه تهران*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، روان‌شناسی، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.

موحد، مجید، «بررسی رابطه عوامل اجتماعی و فرهنگی با نگرش دانشجویان نسبت به معاشرت قبل از ازدواج و دوستی دختر و پسر»، (پاییز ۱۳۸۵)، *علوم اجتماعی و انسانی*، ش ۲، ص ۱۴۷-۱۶۵.

نصیری‌نژاد، معصومه (۱۳۸۹)، *بررسی رابطه بین نگرش‌های مذهبی و سلامت روان دانش‌آموزان متوسطه شهرستان قاینات*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، روان‌شناسی تربیتی، بیرجند، دانشگاه آزاد اسلامی.

نیک‌منش، زهرا (۱۳۸۶)، *بررسی کیفی نقش عملکرد خانواده در بروز رفتارهای مخاطره‌آمیز نوجوانان*، پایان‌نامه دکتری، روان‌شناسی، تهران، دانشگاه الزهراء.

هومن، حیدرعلی (۱۳۸۴)، *مدل‌یابی ساختاری با کاربرد نرم افزار لیزرل*، تهران، سمت.

وثوقی، منصور، «عوامل اجتماعی- فرهنگی مؤثر بر نگرش والدین نسبت به روابط میان نوجوانان دختر و پسر در شهر تهران»، (زمستان ۱۳۸۴)، *انسان‌شناسی*، ش ۴، ص ۱۶۱-۱۸۸.

یوسفی، زهرا، «بررسی اثربخشی آموزش روابط سالم با رویکرد یادگیری اجتماعی بر افزایش آگاهی دختران و پسران»، (پاییز ۱۳۸۶)، *اصول بهداشت روانی*، ش ۳۵، ص ۱۵۳-۱۶۰.

Allport, g. w., & j.m. ross, (1967), Personal religious onriatation and prejudice, *Jornal of Personality and Social Psychology*, v 5, p. 432-433.

Coyle, k., & D., kirby, (2001), Preventing teen pregnancy. *Development Programs Children and Youth Services Review*, v 19, p. 434-454.

kabiru, c. W. & p., pinas, (2009), factors associated with sexual activity among high- school students in Nairobi, *Kenya. Journal of Adolescence*, v 32, p. 1023-1030.

Man love, J. R. & et al, (2008), Path ways from Family Religiosity to Adolescent sexual Activity and contraceptive use. *Perspectives on sexual and Reproductive Health*, v 40, p. 105-117.

Markham, M., (2003), Family connectedness and sexual risk and taking about dating among urban attending alternative high school, *Perspective on Sexual and Reproductive Health*, v 35, p. 174-189.

Royer, H. R , & et al, (2009), Young adolescents perceptions of romantic relationships and sexual activity, *Sex education*, v 9, P. 395-408.